

Mladi i ljudska prava u Hrvatskoj

Branislava Baranović
Vlasta Ilišin

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK Ovaj je prilog analiza nekih dimenzija odnosa mladih u Hrvatskoj prema ljudskim pravima. Analiza se temelji na rezultatima empirijskog istraživanja provedenog 1999. godine na reprezentativnom uzorku od 1.700 ispitanika u dobi od 15 do 29 godina.

Rezultati istraživanja pokazali su da ljudska prava i slobode velikoj većini mladih znače vrlo važnu opću vrednotu. Kad je riječ o ostvarivanju ljudskih prava i sloboda kao političkog cilja, potpora mladih je upola manja, a što je djelomice posljedica pritiska drugih velikih problema čije se rješavanje nameće kao prioritetno. Najveće je nesuglasje utvrđeno u percepciji poštivanja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj jer su se mladi ravnomjerno podijelili na zadovoljne i nezadovoljne, uz četvrtinu onih koji ne mogu procijeniti status ljudskih prava u nas. Mladi, naposljetku, ocjenjuju da je doprinos promatranih institucija vlasti i civilnih udruga ostvarivanju ljudskih prava relativno zadovoljavajući.

Nalazi potvrđuju prevladavajući utjecaj političkog opredjeljenja (posredovanog stranačkom preferencijom) na oblikovanje stavova spram ljudskih prava i sloboda. Pritom se mladi jasno dijele u dvije podskupine: na jednom su polu pristaše stranaka socijaldemokratske i liberalne provenijencije, uglavnom iz viših društvenih slojeva, koji su bili kritički raspoloženi prema ostvarenosti ljudskih prava u Hrvatskoj i odgovornost za to pripisuju institucijama vlasti (istodobno percipirajući pozitivan doprinos civilno-opozicijskog sektora), a na drugom polu simpatizeri desnih političkih stranaka, najčešće iz nižih socijalnih slojeva, koji su uglavnom bili zadovoljni poštivanjem ljudskih prava i ujedno pozitivno vrednovali doprinos institucija vlasti.

Ključne riječi: mladi, ljudska prava i slobode, politička kultura, demokratski politički i društveni poredak, političko opredjeljenje, Hrvatska.

Primljeno: 17. svibnja 2004.

Prihvaćeno: 26. srpnja 2004.

1. Uvodna razmatranja

Proglašujući čovjeka nositeljem stvaralačkih potencijala i općeg napretka društva, modernizacijski su procesi stvorili društvene preduvjete za teorijsku i praktičnu afirmaciju ljudskih prava. Moderno poimanje čovjeka, što je u osnovi razvoja i univerzalizacije ideje o ljudskim pravima, polazi od vrijednosti čovjeka kao takvog, neovisno o njegovim prirodnim i društvenim obilježjima. Iz univerzalnosti vrijednosti individue slijedi i univerzalnost njezina prava na postojanje, zaštitu i osobni razvoj. Svi se ljudi radaju jednaki u pravu i slobodi, geslo je što su ga postavile prve prirodnopravne teorije razvijene u modernoj filozofiji 17. stoljeća (Bercis, 2001.; Villey, 2002.). To je načelo ugrađeno u nacionalne i međunarodne deklaracije o ljudskim pravima¹ te tako dobilo status univerzalnog principa svih vremena i okolnosti. Postavši općevažećim načelom društvenog i političkog konstituiranja modernog društva, ljudska su prava dobila dublji društveni smisao – kao »uvjet mogućnosti« i »temelj koji daje uporabnu legitimnost« osnovnim dimenzijama društvenog života kakvi su: demokracija, sloboda, pluralizam, tolerancija i slično (Kalanj, 1996.: 47).

Od prvih formulacija pa do danas, razvoj ljudskih prava je i na teorijskoj i, naročito, na praktičnoj razini, obilježen proturječnim kretanjima – plemenitim afirmacijama uz istodobna osporavanja i bezobzirna narušavanja. Sukob univerzalizma ljudskih prava sa socijalnim i ekonomskim mogućnostima njihova ozbiljenja, pa i u društvima u kojima su ljudska prava konstitutivna načela, obilježje je i današnjega društvenog života (Robertson and Merrills, 1996.). Neki analitičari upozoravaju da su te poteškoće »materijalna« supstancija legitimiranja zahtjeva za izbacivanjem čitavog niza socijalnih i ekonomskih prava iz korpusa ljudskih prava. Tako se navodi da ekonomska i socijalna prava, jer se ne mogu univerzalno ozbiljiti i jer ovise o ekonomskim mogućnostima društva, više čine društvene ideale nego ljudska prava. Stoga, ona nisu i, zbog rečenog razloga, ne mogu biti – a tako je s političkim i temeljnim pravima čovjeka – zakonski formalizirana i obvezujuća. Kritičari takvog stava osporavaju navedene teze i, primjenjujući istu logiku na temeljna i politička prava čovjeka, pokazuju da ekonomski resursi države ne mogu biti kriterijem određivanja ljudskih prava. Naime, analogno socijalnim i ekonomskim pravima, može se postaviti i pitanje ima li društvo dostatnu ekonomsku snagu i za oživotvorenje temeljnih i političkih prava čovjeka, primjerice zaštite građana, što zahtijeva osiguranje proračunskih sredstava za policiju i ostale snage održavanja reda i sigurnosti građana (Miller, Timpson and Lessnoff, 1996.: 7).

Ma koliko bili sporni teorijski i praktični domašaji dosadašnjeg razvoja ideje ljudskih prava, ona je, sociologijski, značajno utjecala na konstituciju modernog

¹ Riječ je prije svega o američkoj Deklaraciji o nezavisnosti iz 1776., francuskoj Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina iz 1789. i Općoj deklaraciji o ljudskim pravima OUN iz 1948. godine. O internacionalizaciji ljudskih prava i o relevantnim međunarodnim ispravama u: Jurišić, 1999.: 70-81, Buergenthal, 1997. i Levin, 1996.

društva i uređivanje odnosa svih triju temeljnih kategorija društvene zbilje: pojedinca, države i društva. Opće je prihvaćen stav da su ljudska prava danas jedan od ključnih konstitutivnih elemenata demokratskih političkih poredaka i civilnog društva. Od temeljnih, prirodnih, prava pojedinca, ona su se proširila na politička i brojna građanska prava (ekonomska, socijalna, kulturna) što reguliraju sudjelovanje pojedinca u oblikovanju života političke zajednice i osigurava prostor za samozbrinjavanje njegove vlastite egzistencije (prostor civilnog društva).

Osim individualnih, umnažaju se i kolektivna prava. Prava se šire i na zaštitu prirode i životinja. Sukladno tome, o današnjici se govori kao o »dobu ljudskih prava«, a o »političkoj kulturi ljudskih prava« kao prevladavajućem obilježju političke kulture suvremenog društva. Analitičari pritom upozoravaju da ovakvo širenje područja ljudskih prava vodi njihovoj fragmentaciji i difuznosti, što pridonosi njihovoj banalizaciji i umanjuje im stvarnu učinkovitost (Kalanj, 1996.: 58). S druge strane, konzervativci u širenju ljudskih prava vide opasnost, društveni mehanizam koji pothranjuje egoizam pojedinca i dovodi u pitanje njegovu odgovornost za zajednicu. A. H. Birch govori čak o »kulturama opsjednutima ljudskim pravima«, poput američkog društva (Miller, Timpson and Lessnoff, 1996.: 5).

Ipak je prihvaćen stav kako urušavanje socijalističkih sistema i globalizacija neoliberalne ideologije vode i globalizaciji ljudskih prava i njihovu uspostavljanju kao općevažećih standarda uređenja suvremenih društvenih poredaka i međunarodne komunikacije.² No unatoč širenju i jačanju teorijske i institucionalne moći ljudskih prava, brojni primjeri njihova kršenja u svijetu, i Hrvatskoj, snažan su argument protiv bezrezervna prihvaćanja teza o današnjici kao dobu vladavine ljudskih prava. Dapače, aktualna iskustva i u nerazvijenim i u najrazvijenijim zemljama, te spoznaja da je katalog ljudskih prava dinamična kategorija podložna promjenama sukladno razvojnim trendovima, upozoravaju kako su impostiranje i prihvatljivo ozbiljavanje tih prava zadaće s kojima će se ljudska zajednica trajno sučeljavati.

Kao temeljna načela vladajućih socijalnih i političkih koncepcija, ljudska su prava konstitutivni elementi organizacije života suvremenog društva. Normirana u međunarodnim konvencijama i deklaracijama, ustavima i zakonima država, programima političkih stranaka i drugim ispravama, ljudska prava postaju institucionalni mehanizam regulacije političkoga, ekonomskog i kulturnog života društva, koji značajno utječe na javni i privatni život pojedinca. Razvoj ideje ljudskih prava pokazuje da je za njihovo ozbiljenje izuzetno važna regulacija odnosa države spram pojedinca kao državljanina i građanina. Država, naime, osigurava političke pretpostavke ostvarivanja prava i sloboda pojedinca kao čovjeka, člana političke

² Iako se ljudska prava povezuju s razvojem liberalne teorijske i socijalno-političke tradicije, za razumijevanje aktualnog stanja ljudskih prava, važno je podsjetiti da su i suvremeni liberalizam i koncepcija ljudskih prava vrlo različiti od onih u 17. i 18. stoljeću. Zahvaljujući utjecaju socijaldemokratskih ideja, današnji su liberalizam i koncepcija ljudskih prava egalitarniji (Matulović, 1996.: 125).

zajednice i građanina (stvora prostor ozbiljavanja interesa pojedinca kao privatne osobe, tj. slobodu samozbrinjavanja vlastite egzistencije) (Prpić, Puhovski i Uzelac, 1990.: 78-80 i 223-226).

Osviještenost vlastite pozicije i uloge pojedinca kao državljanina i građanina element je političke kulture suvremenog društva. Zato se aktivan građanin i državljanin i u etabliranim demokracijama i u tranzicijskim društvima ističe nezaobilaznim akterom demokratske političke kulture – želi se reći da je aktivno i odgovorno sudjelovanje pojedinca u oblikovanju i kontroli života političke zajednice nužan uvjet funkcioniranja i razvoja demokratskog političkog poretka. Politički je osviješten pojedinac onaj koji zna svoja državljanska i građanska prava i obveze, preuzima odgovornost za stanje i razvoj zajednice u kojoj živi te za skrb o vlastitu životu vodeći pritom računa o interesima drugih pojedinaca i cijele zajednice. Razvoj demokratske političke kulture osobito je važan za tranzicijske zemlje, kakva je i Hrvatska, posebice u mladim koji, podjednako i kao integralni dio suvremenog društva i kao nositelji budućnosti, preuzimaju odgovornost za demokratski društveni razvoj.

Naglasak je empirijskih istraživanja odnosa građana spram ljudskih prava mahom na dvjema skupinama pitanja. Prvo na percepciji – subjektivnom doživljaju građana o položaju (oživotvorenju i zaštiti) ljudskih prava u njihovu društvu, što uključuje i procjenu djelovanja institucija vlasti u tome području. S druge strane, ispituje se potpora građana pojedinim ljudskim pravima, odnosno spremnost na bezrezervnu zaštitu pojedinačnih ljudskih prava.

Kako bismo naš pristup ispitivanju predmeta postavili u kontekst, referiramo se na nalaze triju istraživanja koja barataju komparativnim pokazateljima za članice Europske Unije i europske tranzicijske zemlje. Prema V. Vujčiću (2001.: 376-389), J. L. Gibson i R. M. Duch (1993.) ustanovili su da građani, od 12 promatranih pojedinačnih prava, najviše prihvaćaju prava na obrazovanje, privatnost, rad i jednakost pred zakonom, a najmanje prava na udruživanje i azil. Davanje prednosti pojedinim ljudskim pravima ne ovisi o sociodemografskim obilježjima (spol i dob), te obrazovnom i socioklasnom položaju ispitanika, ali uvelike ovisi o tome podržavaju li demokratska načela i o ideološkom samopozicioniranju pojedinca (ta prava podržava više lijevo orijentiranih građana). Osobito je znakovit njihov nalaz o značajnim razlikama građana različitih zemalja (pa i unutar Europske Unije) te da ispitanici u tranzicijskim podržavaju prosječno veći broj prava nego oni u demokratski najrazvijenijim zemljama. Tu se tendenciju tumači činjenicom što su ljudska prava u zemljama s dugom demokratskom tradicijom znatno čvršće etablirana nego u zemljama na početku izgradnje pluralističkog demokratskog društva – naglašenija svijest građana o potrebi poštivanja ljudskih prava reakcija je na to stanje. R. I. Hofferbert i H. D. Klingemann (1999.), koji su istraživali percepciju građana o ulozi vlasti u promicanju i zaštiti individualnih prava, zaključili su kako je za iskazivanje potpore demokraciji u tranzicijskim društvima, nasuprot demokratski razvijenima, važnija ocjena poštivanja ljudskih prava od procjene osobnoga ekonomskog prosperiteta. Autori pretpostavljaju da će s razvojem i

konsolidiranjem tzv. novih demokracija – što razumijeva i veću zaštitu ljudskih prava – doći do pomaka k višem vrednovanju uspjeha vlasti u ekonomskom području, točnije do većeg utjecaja ekonomskih kretanja na (ne)zadovoljstvo demokratskim dostignućima u vlastitoj zemlji.

U Hrvatskoj sustavniji društveni i znanstveni interes za ljudska prava započinje usporedo sa svršetkom socijalističke ere potkraj osamdesetih godina 20. stoljeća. Iskustvena su istraživanja malobrojna, a osvrnut ćemo se na rezultate istraživanja specifične populacije mladih krajem devedesetih godina. V. Vujčić (2001.: 381-389) je, naime, u istraživanju političke kulture studenata zahvatio i njihov odnos spram ljudskih prava. Rezultati su prilično sukladni nalazima navedenih europskih istraživanja: od 14 ponuđenih pojedinačnih prava, hrvatski studenti najviše vrednuju prava na obrazovanje, rad, zaštitu starih i ugroženih, osobnu sigurnost, privatnost i jednakost pred zakonom, a na začelju su prava nacionalnih manjina i sloboda udruživanja. Takav odnos spram ljudskih prava imaju studenti svih sociodemografskih obilježja i obrazovnih usmjerenja. Ključnim varijablama za tumačenje pokazali su se odnos spram demokratskih vrijednosti i ideološko-političko usmjerenje: što je opredijeljenost studenata za demokratska načela jača i što je samopozicioniranje na lijevom ideološko-političkom spektru izraženije, veća je i njihova potpora ispitivanim ljudskim pravima. Vrlo slab utjecaj sociodemografskih i sociostrukturnih obilježja na odnos spram ljudskih prava u nas i u Europi, autor pripisuje trendu univerzalizacije i kolektivizacije svijesti o ljudskim pravima.

2. Metodologija istraživanja

2.1. Problem i ciljevi istraživanja

Analizu odnosa mladih Hrvatske prema ljudskim pravima smještamo u realan sociopolitički kontekst: počinjemo od činjenice da je Hrvatska bivša socijalistička zemlja koju, nasuprot anglosaksonskim društvima,³ ne obilježuje politička kultura utemeljena na tradiciji poštivanja ljudskih prava, ili pak da je u društvu zaživjela »nova politička kultura« primarno usredotočena na uvažavanje ljudskih prava i djelovanje pojedinca kao građanina i državljanina (Miller, Timpson and Lessnoff, 1996.: 4). Iako su tranzicijski procesi u Hrvatskoj počeli s programsko-normativnom proklamacijom liberalno-demokratskih načela, stvarni društveni procesi ponajprije su bili usmjereni izgradnji nove nacionalne države uz promociju ideologije etničkog nacionalizma. Međutim, prevlast nacionalne ideologije nije bila isključivo hrvatska posebnost: u proteklom desetljeću ta je ideologija bila prisutna i u većini drugih postsocijalističkih zemalja u kojima se, posljedično, pluralistička demokracija ustrojava usporeno (Pogany, 1995.). No, u Hrvatskoj su veliku ulogu u

³ Ovdje se prije svega misli na Veliku Britaniju i SAD, kao zemlje s dugogodišnjim i razvijenim liberalno-demokratskim iskustvom, što je povezano s razvojem ideje ljudskih prava (Sinopoli, 1997.; Miller, Timpson and Lessnoff, 1996.).

protežiranju etnicizma i etničke homogenizacije imali ratni sukobi na području bivše Jugoslavije – Hrvatska je u njih bila uvučena boreći se pet godina za suverenitet na cijelom svom teritoriju – pa se načelno pretpostavlja da je politička svijest mladih oblikovana pod utjecajem vrijednosnih sklopova i liberalno-demokratske i nacionalne ideologije.

S obzirom da je ova analiza dionica kompleksnog istraživanja mladih u Hrvatskoj nužno je upozoriti na neke spoznaje šire naravi (Ilišin i Radin, 2002.). Prije svega, današnja generacija mladih odrasta u, po mnogim elementima, nepovoljnijim uvjetima nego mladi prije petnaestak godina. Veći socijalni rizici, nesigurnost i manja kakvoća života zasad su najizraženije promjene što su se zbile u tranzicijskom društvu, a osobito pogađaju mlade. Drugo, usporedan tok procesa modernizacije i retradicionalizacije hrvatskog društva tijekom devedesetih godina 20. stoljeća prouzročio je svojevrsnu polarizaciju, i mladih i starijih, na modernistički i tradicionalistički usmjerene. Treće, prema sociostrukturnim obilježjima, modelu svijesti i obrascima ponašanja, hrvatska je mladež vrlo diferencirana društvena skupina.

Budući da analizu odnosa mladih spram ljudskih prava smještamo u kontekst političke kulture, za tumačenja što slijede relevantni su i neki nalazi o odnosu mladih prema politici (Ilišin, 2002.: 197-202). Ustanovljena je tek simbolična zastupljenost mladih u tijelima vlasti i, premda su izrazito distancirani od institucionalne politike, većina ih drži da bi mladi imali biti utjecajni u političkom životu Hrvatske. Većina ih pritom pokazuje solidno razumijevanje društvene zbilje i zadovoljavajući demokratski potencijal, odnosno prihvaćaju temeljne demokratske vrijednosti i razumiju pravila demokratskog života. Većina je mladih, istodobno, sklona harmoničnom shvaćanju politike i iskazuje nepovjerenje spram najviših instanci državne vlasti. Nadalje, mladi brže i radikalnije mijenjaju stranačke preferencije nego stariji, pri čemu se i jedni i drugi dijele na pristaše ljevice, centra i desnice. Mladi simpatizeri različitih političkih stranaka međusobno su prepoznatljivo diferencirani, naročito ovisno o socijalnom podrijetlu, obrazovanosti, zrelosti, urbaniziranosti i religioznosti. Ujedno je utvrđeno da upravo stranačka naklonost – kao specifičan pokazatelj sinteze sociodemografskih i sociostrukturnih razlika u populaciji mladih – izrazito diskriminira mlade u pogledu njihova odnosa spram niza političkih stavova i vrijednosti. Utoliko se stranačka preferencija može upotrijebiti kao valjan pokazatelj ukupnoga političkog usmjerenja mladih.

Rečeno je kako u ovoj analizi⁴ svijest o ljudskim pravima motrimo sastavnicom demokratske političke kulture⁵ pri čemu načelno polazimo od postavke da je razvijena svijest o ljudskim pravima preduvjet njihova ozbiljavanja u praksi. Zato je u

⁴ U prilogu rabimo podatke iz projekta *Vrijednosni sustav mladeži i društvene promjene u Hrvatskoj* što su ga proveli istraživači Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu: F. Radin (voditelj projekta), V. Ilišin, B. Baranović, J. Goja i H. Štimac Radin.

⁵ Političkom kulturom smatramo odnos prema politici i ulozi pojedinca u političkom sistemu (Šiber, 1998.: 144).

žarištu propitivanje odnosa mladih spram ljudskih prava kao vrijednosti i prakse te njihova percepcija uloge raznih društvenih i političkih ustanova, što omogućuje tek početni uvid u to složeno pitanje.⁶ Cilj istraživanja je identificirati i analizirati neke pokazatelje općeg odnosa mladih spram ljudskih prava, a ne propitati odnos mladih spram pojedinačnih ljudskih prava. Pojam ljudska prava te sintagmu ljudska prava i slobode rabimo kao sinonime jer i ljudske slobode držimo oblikom prava.⁷

Tri su polazne hipoteze: 1) mladi imaju izrazito pozitivan stav prema ljudskim pravima kao vrijednostima društvenoga i političkog poretka; 2) zadovoljstvo ostvarenošću ljudskih prava i percepcija pozitivne uloge društvenih i političkih struktura u njihovu ozbiljavanju slabije su izraženi od prihvaćanja ljudskih prava kao vrijednosti; 3) vrednovanje ljudskih prava i percepcija njihova ozbiljenja kao i uloge političkih i društvenih aktera variraju ovisno o sociodemografskim i sociostrukturnim obilježjima te političkoj opredijeljenosti mladih.

Iz vrlo opsežnog upitnika rabimo varijable što ispituju ove dimenzije odnosa mladih spram ljudskih prava: a) važnost individualnih prava i sloboda pojedinca kao društvene i političke vrednote, b) stupanj poštivanja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj, c) procjena doprinosa institucija, udruga i pojedinaca ozbiljavanju ljudskih prava. Odabir ovih podataka temelji se na činjenici da je u integralnom istraživanju pitanje ljudskih prava zahvaćeno fragmentarno, kako bi se dobilo najosnovniji uvid u tu pojavu. U svezi s tim radi otkrivanja stupnja važnosti ljudskih prava odabrali samo izričite iskaze o pravima i slobodama pojedinca jer oni čine izvorište čitava korpusa ljudskih prava i zato su pouzdan pokazatelj stava spram ljudskih prava uopće.

Razlike u odnosu mladih spram ljudskih prava raščlanjene su s obzirom na njihove stranačke preferencije, te osam sociodemografskih i sociostrukturnih obilježja: spol, dob, socioprofesionalni i rezidencijalni status, obrazovanje oca i ispitanika, regionalna pripadnost i religijska samoidentifikacija. Razlike su izračunane primjenom χ^2 -testa i postupkom analize varijance, a tumače se samo statistički značajne na razini $p = 0,0001$ i više.

⁶ Promatranje ljudskih prava kao aspekta političke kulture najčešći je pristup u analizi odnosa pojedinaca prema ljudskim pravima. Iskustva upućuju da analiza ponašanja ispitanika u određenim okolnostima i mišljenja o konkretnim problemima, daju potpunije uvide od općih i izravnih pitanja o ljudskim pravima (Miller, Timpson and Lessnoff, 1996.: 10).

⁷ U prilogu ne raspravljamo o odnosu prava i dužnosti ili obveza. Iako je taj odnos predmet ozbiljnih rasprava i sporova konzervativnih i liberalno orijentiranih teoretičara, problem dužnosti i njihova odnosa spram prava ostavljamo po strani. Dovoljno je reći: dužnosti tretiramo kao komplementarnu dimenziju ljudskih prava, odnosno prihvaćamo stav da ljudska prava obuhvaćaju i govor o dužnostima i obvezama (na primjer, prava pojedinca uvijek uključuju dužnost poštivanja istih prava za druge). O odnosu ljudskih prava i dužnosti vidi u: Kalanj, 1996.: 5; Miller, Timpson and Lessnoff, 1996.: 3-6; Prpić, Puhovski i Uzelac, 1990.: 223-226.

2.2. Struktura uzorka mladih

Istraživanje je provedeno početkom 1999. godine na reprezentativnom uzorku mladih (1.700 ispitanika) Hrvatske u dobi od 15 do 29 godina. *Uzorak* je konstruiran kao dvoetafni slučajni uzorak a broj ispitanika iz svake hrvatske regije proporcionalan je veličini regije. Slučajnim izborom, bez povrata, odabrane su lokacije anketiranja (naselja) te određen broj ispitanika na svakoj lokaciji sukladno broju stanovnika. Upitnik je primijenjen individualno, a ispitanike se posjećivalo na zadanim adresama u Zagrebu, makroregionalnim centrima (Osijek, Rijeka, Split), te 23 grada i 76 seoskih naselja.

Radi situiranja i boljšega razumijevanja analize, nužan je uvid u strukturu uzorka. Uzorak po spolu i dobi (mladi su ravnomjerno podijeljeni u tri dobne podskupine: od 15 do 19, od 20 do 24 i od 25 do 29 godina) odgovara stanju u općoj populaciji mladih. U uzorku je 36% zaposlenih, 20% nezaposlenih, 22% studenata i 23% učenika. Obrazovna je struktura povezana s dobi, pa je 28% ispitanika završilo osnovnu školu, 19% trogodišnju i 42% četverogodišnju srednju, a 11% višu i visoku školu. Ispitanici žive u obiteljima u kojima 16% očeva nema nikakve stručne kvalifikacije, 39% ima trogodišnju a 18% četverogodišnju srednju školu, dok ih čak 27% ima završenu višu školu ili fakultet. Što se domicila tiče, 46% ispitanika živi u selu, 23% u manjim gradovima i 31% u makroregionalnim centrima i Zagrebu. 67% ispitanika samoidentificiralo se religioznima, 20% je neodlučnih, a 13% nereligioznih. Naposljetku, 34% ispitanika nije iskazalo svoju stranačku preferenciju, dok ih se 19% izjasnilo kao pristaše tzv. desnice (HDZ i HSP), za stranke tzv. centra (HSLŠ i HSS) 20%, a 27% simpatizerima tzv. ljevice (SDP i LS). Podaci o obilježjima upućuju na znatnu nehomogenost mladih, zbog čega treba očekivati i podijeljene stavove o ispitivanom problemu.

3. Rezultati istraživanja

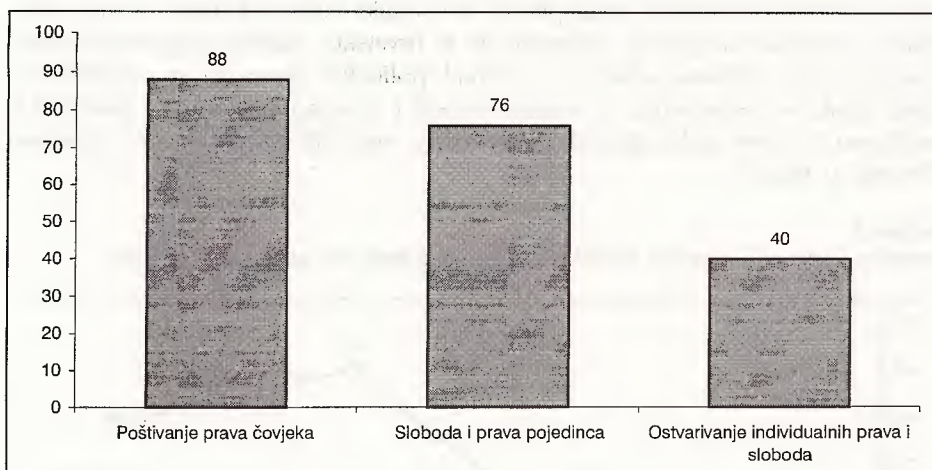
3.1. Vrednovanje ljudskih prava i sloboda

Percepciju važnosti ljudskih prava mjerili smo ispitivanjem stupnja važnosti individualnih prava i sloboda kao opće vrednote,⁸ kao »načela političkog i društvenog poretka« te kao »cilja (prioriteta) hrvatske politike«. Tvrdnje o ljudskim pravima i slobodama procjenjivane su na ljestvicama od četiri odnosno pet stupnjeva, a kad je riječ o jamčenju individualnih prava i sloboda kao prioritetu hrvatske politike, ispitanici su od ponuđenih 12 trebali odabrati tri, po njihovu sudu, najznačajnija cilja.

⁸ Pojam vrednote i pojam vrijednosti u tekstu rabimo kao sinonime, razumijevajući pod njima ciljeve kojima se teži, a koji usmjeravaju ponašanje pojedinaca i grupa (Radin, 2002.: 52).

Grafikon 1.

Prihvaćenost prava i sloboda čovjeka kao vrijednosti i političkog cilja (u %)

Grafikon 1. pokazuje krajnji stupanj (»vrlo važno«) prihvaćenosti prava čovjeka i sloboda i prava pojedinca kao vrijednosti, te postotak mladih koji preferiraju osiguranje individualnih prava i sloboda kao cilj hrvatske politike. Poštivanje prava čovjeka te slobode i prava pojedinca mladi prihvaćaju konsenzusom. One su i među najprihvaćenijim vrijednostima u sklopovima u kojima su ispitivane.⁹ Dapače, pribroje li se stupnju »vrlo važno« odgovori »važno« (11 i 16%) dobiva se gotovo plebiscitarno zastupanje promatranih vrijednosti. Tek 2% ispitanika drži poštivanje prava čovjeka i slobode i prava pojedinca »uglavnom« ili »potpuno nevažnim« (uza 6% neodlučnih o slobodama i pravima pojedinca). Nedvojbeno je, dakle, da mladi direktne iskaze o pravima i slobodama čovjeka prepoznaju kao temeljne vrijednosti demokratskog društva. No, taj opći pozitivan stav unekoliko postaje upitnim kada se zna da su primjetno manje prihvaćene vrijednosti koje su u stanovitoj mjeri konkretizacija općeg načela sloboda i prava čovjeka, a zapravo jamstvo oživotvorenja općih načela u svakodnevnoj praksi.

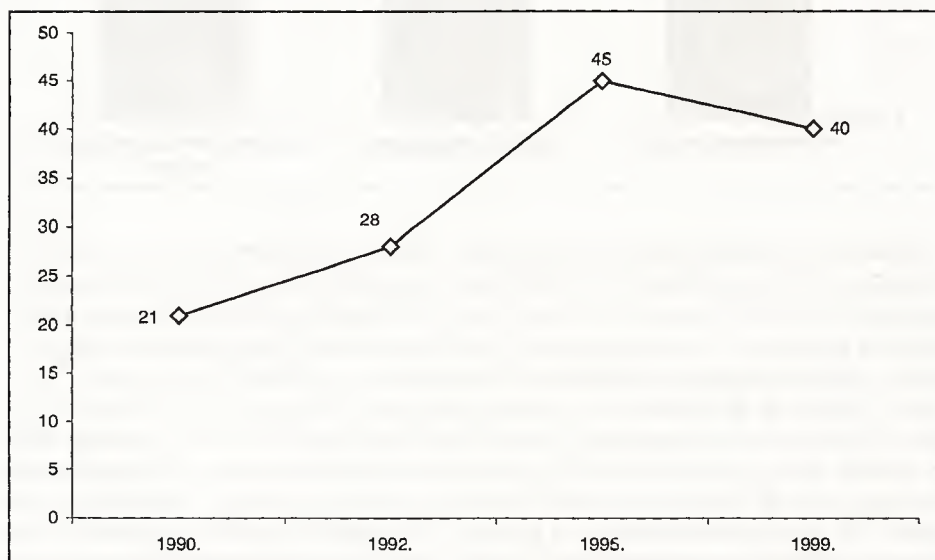
Pokazalo se, naime, da osiguranje individualnih prava i sloboda kao političkog cilja nije tako široko prihvaćeno kao kad je ta vrijednost iskazana u obliku konstitutivnog načela. Razlozi su ponajprije metodologijske i situacijske naravi. Na jednoj strani, ispitanici su se morali odlučiti za tri najvažnija od 12 ciljeva, pa i kada

⁹ »Poštivanje prava čovjeka« je jedno od 10 temeljnih načela Ustava Republike Hrvatske iz 1990. godine. Prema stupnju poželjnosti, to je načelo na drugome mjestu (poslije »jednakosti«, a ispred »slobode« i »socijalne pravde«), dok su na drugom polu »vladavina prava« i »nacionalna ravnopravnost« s malo iznadpolovičnom prihvaćenošću (Ilišin, 2002.: 185). Između, pak, 18 općih vrijednosti ispitanici su »slobode i prava pojedinca« smjestili na treće mjesto (nakon »ljubavi« i »prijateljstva«), a na začelju su »nacija«, »moć« i »politička angažiranost« s prihvaćenošću od 25 do 4% (Radin, 2002.: 74).

su smatrali da ima više od tri značajna prioriteta. Na drugoj strani, pritisak drugih problema kakvi osobito pogađaju Hrvatsku (primjerice, nezaposlenost) nužno sve ostale teškoće potiskuje u drugi plan.¹⁰ No, visoki treći rang među ostalim političkim ciljevima omogućuje zaključak da je hrvatskoj mladeži osiguranje individualnih prava i sloboda jedan od najvažnijih političkih ciljeva, što je sukladno njihovom visokom vrednovanju istoimenih načela i vrijednosti. Međutim, podaci¹¹ u grafikonu 2. zorno pokazuju kako na isticanje toga cilja utječu i posve određena zbivanja u društvu.

Grafikon 2.

Promjene u isticanju osiguranja individualnih prava i sloboda kao političkog cilja (u %)

Znakovita je dinamika promjena u preferiranju osiguranja individualnih prava i sloboda kao političkog prioriteta: dok je na početku tranzicijskog razdoblja samo petina mladih držala to pitanje važnim, pet godina poslije broj onih koji su ga isticali više se nego udvostručio, pa je taj prioritet sa šestoga došao na stabilno treće mjesto. Zabilježen uzlet osiguranja individualnih prava i sloboda kao poli-

¹⁰ Prema odgovorima mladih, »osiguranje individualnih prava i sloboda« je na trećem mjestu: na vrhu ljestvice su »smanjenje nezaposlenosti« (60%) i »socijalna pravda i sigurnost za sve« (46%), a na dnu »poticanje populacijskog rasta«, »proizvodnja hrane«, »duhovna obnova« i »razvoj regionalnih posebnosti« s 10 do 4% (Ilišin, 2002.: 177).

¹¹ Podaci od 1990. do 1995. godine preuzeti su iz istraživačkog projekta *Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj 1990.-2000.* što ga je provela skupina istraživača Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu (I. Grdešić, M. Kasapović, I. Šiber i N. Zakošek). Za tu usporedbu iz uzorka biračkog tijela u Hrvatskoj deriviran je poduzorak mladih od 18. do 28. godine života.

tičkog prioriteta koincidira sa završetkom rata na tlu Hrvatske. Pretpostavljamo kako je izlazak iz ekstremne situacije, u kojoj je sve što nije bilo u funkciji oslobađanja državnog teritorija i stjecanja državnog suvereniteta bilo izrazito marginalizirano, povećao osjetljivost spram kršenja ljudskih prava. U Hrvatskoj su, naime, od početka devedesetih godina zabilježeni brojni primjeri flagrantnih kršenja ljudskih prava (nerazjašnjenja ubojstva na nacionalnoj osnovi, protjerivanja iz stanova, ograničavanje slobode medija i slično) što je prolazilo bez primjetnih društvenih reakcija. No, javnosti su informacije o tome bile sve dostupnije pa je završetak rata zacijelo pogodovao porastu broja građana koji ne prihvaćaju nedemokratske postupke i svoje neslaganje žele učiniti vidljivim.

Prihvaćanje prava i sloboda čovjeka kao vrijednosti i političkog cilja podvrgli smo daljnjoj analizi kako bismo ustanovili ima li među mladima statistički značajnih razlika s obzirom na različita obilježja. Sumarni rezultati pokazuju da dosljedne razlike proizvodi samo stranačka preferencija, dok je utjecaj sociodemografskih obilježja krajnje sporadičan (tablica 1.).

Tablica 1.

Statistički značajne razlike u prihvaćanju prava i sloboda čovjeka kao vrijednosti i političkog cilja s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Poštivanje prava čovjeka	Slobode i prava pojedinca	Osiguranje individualnih prava i sloboda
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 12,35$		
Žene	91		
Muškarci	85		
<i>Regionalna pripadnost</i>		$\chi^2 = 27,52$	
Sjeverna Hrvatska		68	
Središnja Hrvatska		84	
Istra i Primorje		76	
Istočna Hrvatska		71	
Dalmacija		77	
Zagreb		82	
<i>Stranačka preferencija</i>	$\chi^2 = 28,50$	$\chi^2 = 28,97$	$\chi^2 = 25,82$
HDZ	86	69	33
HSS	90	71	30
HSLŠ	85	73	39
HSP	72	63	25
LS	89	82	43
SDP	91	85	48
Neodlučni	90	76	37
UKUPNO	88	76	40

Premda od devet desetina do dvije trećine pristaša promatranih političkih stranaka¹² visoko prihvaćaju prava i slobode pojedinca kao vrijednosti, između njih postoje indikativne razlike: to čini malo više simpatizera stranaka lijevoga centra (SDP i LS) nego glasača desničarskih stranaka (HDZ i naročito HSP). Jednaka je tendencija i u svezi s osiguranjem individualnih prava i sloboda kao političkog cilja. Tu su izraziti antipodi pristaše SDP-a i HSP-a jer potonji gotovo upola rjeđe navode taj prioritet nego ispitanici socijaldemokratske orijentacije. Time je potvrđen nalaz dosadašnjih domaćih i inozemnih istraživanja o relativno niskoj osjetljivosti desno orijentiranih građana (i stranaka) za ljudskih prava.

Nalaz prema kojem malo više djevojaka od mladića preferira poštivanje prava čovjeka indicira kako je suvremeni naraštaj žena razvio senzibilitet spram ljudskih prava paralelno s procesom koji s ravnopravnosti spolova otvara prostor za društvenu afirmaciju žena. Istodobno, podatak da mladi u Zagrebu (najvećem i najrazvijenijem gradskom središtu) više od ostalih vrednuju slobode i prava pojedinca govori o utjecaju urbanog okružja na razvoj svijesti o ljudskim pravima.

Motreći, pak, dobivene rezultate integralno, može se konstatirati da je hrvatska mladež vrlo homogena prema visokom prihvaćanju sloboda i prava čovjeka kao demokratskih vrijednosti pri čemu je odnos spram ljudskih prava prije svega povezan s političkim uvjerenjima mladih.

3.2. Percepcija poštivanja ljudskih prava u Hrvatskoj

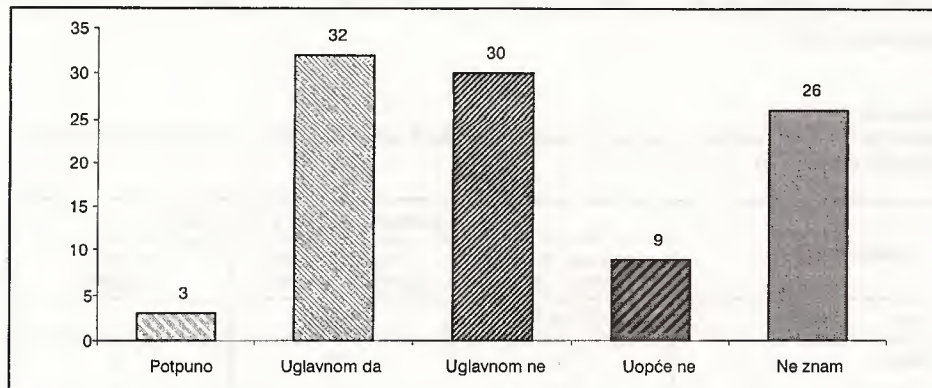
Nakon uvida u to kako mladi vrednuju ljudska prava kao sastavnicu demokratskog poretka, usmjerimo se na njihovu procjenu razine poštivanja ljudskih prava i sloboda u zemlji, te na institucije, grupe i pojedince kojima adresiraju odgovornost za stanje na ispitivanom planu.

Grafikon 3. prikazuje raspodjelu odgovora na izravno pitanje o tome koliko se u Hrvatskoj poštuje ljudska i civilna prava i slobode građana. Trećina mladih očividno drži da se u Hrvatskoj potpuno, ili uglavnom, poštuje ljudska prava i slobode, dvije petine misle da se ta prava uopće ili uglavnom ne poštuje, a četvrtina ne može odgovoriti na to pitanje. Ti se podaci uvelike uklapaju u sliku odnosa mladih spram ljudskih prava i sloboda, s jedne, i tadašnje politike u Hrvatskoj, s druge strane. Pritom se može pretpostaviti da oni koji imaju kritičan odnos prema ozbiljenju ljudskih prava u Hrvatskoj, tako ujedno iskazuju nezadovoljstvo tadašnjim društvenim životom i politikom odnosno institucijama vlasti.

¹² Studije hrvatskog izbornog i stranačkog sustava pokazale su da strukturiranje i profiliranje političkih stranaka i pripadajućeg im biračkog tijela traje tijekom cijelog razdoblja tranzicije. Nakon jednog desetljeća ideološko-političko pozicioniranje stranaka zasad se ustalilo na način da se na lijevom polu stranačkog spektra smještaju SDP i LS, na desnom polu HSP i HDZ, a u svojevrsnom centru (s blagim pomakom prema desnom centru) HSLS i HSS (Kasapović, 2002.).

Grafikon 3.

Percepcija stupnja poštivanja ljudskih i civilnih prava i sloboda građana u Hrvatskoj (%)

Znatan postotak odgovora »ne znam, ne mogu procijeniti« upućuje na nedovoljno znanje ili zanimanje ispitanika za ljudska prava u praksi i iziskuje posebno objašnjenje. Uz izobrazbu kakvu posreduju razni socijalizacijski agensi (mediji, obitelj, crkva, političke institucije), jedan od najvažnijih načina stjecanja znanja i razvoja interesa za ljudska prava jest članstvo i djelovanje u udrugama za ljudska prava. Pošto, prema našem istraživanju, tek 9% mladih sudjeluje u radu takvih udruga (kao članovi ili kao pridruženi aktivisti), njihova je socijalizacijska uloga minorna (Ilišin, 2002.: 189). Dodamo li skromnu praktičnom iskustvu i oskudnu školsku naobrazbu o ljudskim pravima,¹³ ne iznenađuje što velik postotak mladih nema stava o položaju ljudskih prava u svojoj zemlji ili se nedosljedno odnosi prema ljudskim pravima. Ističemo školsku naobrazbu, jer obrazovanje, što i rezultati ovog istraživanja pokazuju, značajno utječe na formiranje mišljenja mladih o društvu. Mladi ocjenjuju da škola značajno utječe na razvoj njihova mišljenja o čovjeku i društvu: na trećem je mjestu, nakon obitelji i prijatelja, a ispred crkve i televizije, koje se, također, smatra razmjerno utjecajnijim socijalizacijskim agensima (Baranović, 2000.: 15).

Daljnja analiza percepcije poštivanja ljudskih prava i sloboda pokazala je izrazitu nehomogenost mladih jer se razlikuju spram svih analiziranih obilježja (tablica 2.).

Temeljem usporedbe, podskupina mladih mogu se razmjerno pregledno sistematizirati u dvije diferencirane skupine. U jednoj su skupina oni koji izražavaju veću kritičnost prema stvarnom poštivanju ljudskih prava i sloboda. To su ispitanici višeg socijalnog podrijetla (iznadprosječno obrazovan otac, gradsko podrijetlo),

¹³ U nastavni program javnih škola u Hrvatskoj još nije uveden predmet o ljudskim pravima, iako je napisan (*Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava*, 1999.). Izvodi se tek eksperimentalno u dijelu srednjih škola.

pristaše stranaka lijevog centra (SDP i LS) i nisu religiozni. Na suprotnom su polu oni, u prosjeku, zadovoljniji stanjem ljudskih prava – mladi nižega socijalnog podrijetla (ispodprosječno obrazovan otac, ruralni domicil) i glasači tada vladajuće stranke (HDZ).

Tablica 2.

Statistički značajne razlike u percepciji poštivanja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja ispitanika	Percepcija poštivanja ljudskih prava i sloboda		
	Potpuno ih se ili uglavnom poštuje	Uopće ih se ili uglavnom ne poštuje	Ne mogu procijeniti
<i>Spol</i>	$\chi^2=28,37$		
Žene	32	38	30
Muškarci	39	40	21
<i>Dob</i>	$\chi^2=49,68$		
15 - 19 godina	34	30	360
20 - 24 godine	31	45	24
25 - 29 godina	40	41	19
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=53,09$		
Zaposleni	40	39	21
Nezaposleni	29	46	25
Učenici	32	30	38
Studenti	35	43	22
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=28,99$		
Osnovna škola i manje	34	32	34
Škola za radnička zanimanja	37	36	27
Srednja škola	36	40	24
Viša škola	34	46	20
Fakultet i više	31	49	20
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=58,86$		
Osnovna škola i manje	32	31	37
Industrijska/zanatska škola	35	38	27
Srednja škola	34	44	22
Viša škola, fakultet	45	42	13
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2=42,99$		
Selo	35	35	30
Mali grad	39	36	25
Veliki grad	39	37	24
Zagreb	25	56	19

Obilježja ispitanika	Percepcija poštivanja ljudskih prava i sloboda		
	Potpuno ih se ili uglavnom poštuje	Uopće ih se ili uglavnom ne poštuje	Ne mogu procijeniti
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=54,05$		
Sjeverna Hrvatska	36	37	27
Središnja Hrvatska	39	42	19
Istra i Primorje	33	42	25
Istočna Hrvatska	38	29	33
Dalmacija	38	35	27
Zagreb	26	55	19
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	$\chi^2=45,35$		
Religiozni	38	34	28
Neodlučni	31	45	24
Nereligiozni	25	56	19
<i>Stranačka preferencija</i>	$\chi^2=147,65$		
HDZ	57	16	27
HSS	31	40	29
HSLŠ	37	39	24
HSP	42	26	32
LS	26	58	16
SDP	30	57	13
Neodlučni	31	33	36
UKUPNO	35	39	26

Primjerno je, usto, kako sposobnost ocjene ozbiljenosti ljudskih prava i sloboda – i u pozitivnom i u negativnom smjeru – raste linearno s dobi i stupnjem obrazovanja ispitanika. Neutralnom odgovoru pribjegava manji broj mladih muškaraca. Sažme li se te tendencije, zamjetno je da su i sposobnost procjene i veća kritičnost spram statusa ljudskih prava u Hrvatskoj, povezane sa socijalnim obilježjima koje upućuju na općenito izraženiju socijalnu kompetenciju i na lijevu ideološko-političku usmjerenost ispitanika.

Podaci u tablici 3. govore o tome kako mladi doživljavaju doprinos pojedinih institucija, udruga i uglednih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj. Doprinos svakog od osam navedenih aktera procijenjen je na ljestvici od četiri stupnja (od »vrlo pridonosi« do »uopće ne pridonosi«). Prikazujemo podatke za stupnjeve »vrlo pridonosi« i »uglavnom pridonosi«, te skalarne prosjeke i standardne devijacije.

Tablica 3.

Percepcija doprinosa institucija, udruga i pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj

Institucije i grupe	Vrlo pridonosi (%)	Uglavnom pridonosi (%)	Skalarni prosjek	Standardna devijacija
1. Crkva (vjerska zajednica)	25	46	2,88	0,87
2. Nevladine organizacije (Hrvatski helsinški odbor, Amnesty International i slično)	18	44	2,69	0,90
3. Oporba	9	52	2,60	0,76
4. Sabor	10	47	2,57	0,83
5. Ugledne nepolitičke osobe	13	44	2,56	0,88
6. Vlada	12	44	2,56	0,85
7. Predsjednik Republike	14	36	2,41	0,99
8. Stranka na vlasti	12	33	2,32	0,96

Iz raspodjele odgovora razvidno je da za veći dio mladih većina aktera posve ili uglavnom pridonose ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj. Najvišu su ocjenu dali Crkvi, zatim nevladinim udrugama za ljudska prava, a najslabije ocjene (jedine ispodpolovične podrške) tada vladajućoj stranci – HDZ-u i predsjedniku Republike, F. Tuđmanu. Između tih polova bili su opozicija, Vlada, Sabor i ugledne nepolitičke osobe.¹⁴ Općenito niža pozicija tijela izvršne vlasti (u čijim je rukama bila koncentrirana najveća moć) logičan je izraz kritičnosti značajnog dijela mladih prema tadašnjoj vlasti. Iznenaduje, međutim, vrlo visoko mjesto Crkve, a u Hrvatskoj je to prije svega Katolička crkva – vjerska zajednica kojoj konfesionalno pripada preko 90% hrvatskog stanovništva i koja je izrazito prisutna u društvenom životu. Katolička je crkva bila vrlo angažirana u pružanju pomoći i zbrinjavanju prognanika, pa pretpostavljamo kako je upravo njezina karitativna djelatnost utjecala na tako pozitivan odnos mladih. Istodobna visoka ocjena nevladinih udruga posve je očekivana s obzirom na njihov djelokrug – dapače, donekle iznenaduje što nisu prve.

Faktorskom je analizom¹⁵ utvrđeno kako se ispitane institucije i udruge grupiraju (tablica 4.).

Faktorsko strukturiranje doprinosa promatranih aktera ostvarivanju ljudskih prava u nas, jasno je izdvojilo dvije skupine institucija i udruga, odnosno izlučena su dva faktora što skupa objašnjavaju 67,9% zajedničke varijance.

¹⁴ Distribuciju odgovora korisno je dopuniti podatkom kako postotak odgovora na stupnju »uglavnom ne pridonosi« kreće u rasponu od 32% (stranka na vlasti) do 21% (Crkva), a na stupnju »uopće ne pridonosi« od 24% (stranka na vlasti) do 8% (Crkva i opozicija).

¹⁵ Pod komponentnim modelom do broja utvrđena Kaiser-Guttmanovim kriterijem, te varimax-rotacijom.

Tablica 4.

Faktorske strukture procjene doprinosa institucija, skupina i pojedinaca ozbiljenju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj

Faktori	Percepcija pozitivnog doprinosa
Faktor I. (41,0% zajedničke varijance) <i>Institucije vlasti</i>	0,910 Vlada 0,903 Predsjednik Republike 0,901 Stranka na vlasti 0,852 Sabor 0,369 Crkva (vjerska zajednica)
Faktor II. (25,9% zajedničke varijance) <i>Civilno-opozicijski sektor</i>	0,838 Nevladine organizacije (Hrvatski helsinški odbor, Amnesty International i slično) 0,809 Ugledne nepolitičke osobe 0,694 Oporba 0,425 Crkva (vjerska zajednica)

Prvi smo faktor nazvali *institucije vlasti* jer u konfiguraciji sadrži te institucije (uključivši političku stranku čija je nadmoć u parlamentu bila tolika da je sastavila jednostranačku Vladu, a predsjednik Republike istodobno je bio i predsjednik vladajuće stranke). S manjom saturacijom, ovoj grupaciji pripada i Crkva koju možemo smatrati institucijom bliskom vlasti.

Drugi faktor imenovan je *civilno-opozicijski sektor* jer ga čine nevladine organizacije za ljudska prava (Hrvatski helsinški odbor, Amnesty International i sl.), ugledne nepolitičke osobe, oporba, ali i Crkva, koja i u ovdje ima najmanju saturaciju, ali malo veću nego u prvom faktoru. Takva percepcija Crkve upućuje na podvojen odnos spram te institucije: nju se istodobno doživljuje dijelom institucionalno-političke strukture i dijelom civilnog sektora, što bi s obzirom na svoju društvenu ulogu i trebala biti. Doživljaj Crkve kao dijela vladajuće strukture vrlo je indikativan – percepcija institucija stvara se na osnovi njihova javnog djelovanja, što potvrđuje uočenu spregu Crkve s tadašnjim institucijama vlasti.

Percepcija građana o funkcioniranju različitih institucija u zaštiti i promicanju ljudskih prava, neupitno je u suvremenom globaliziranom društvu značajan pokazatelj procjene njegove demokratičnosti i modernosti. Hrvatska je mladež u tome pogledu jasno razlikovala nevladine udruge i opozicijske stranke, na jednoj, i tadašnju vladajuću nomenklaturu, na drugoj strani. Pritom je percepcija pozitivne uloge nevladinih udruga i opozicijskih stranaka u ozbiljenju ljudskih prava posebno važna jer je riječ o društvenim akterima koji nisu imali vlast i moć kojom su raspolagale institucije vlasti.

Statistički značajne razlike u percepciji doprinosa pojedinih institucija i udruga ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj dobivene su između pojedinih skupina mladih (tablica 5.).

Tablica 5.

Statistički značajne razlike u percepciji doprinosa institucija, udruga i pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj

Obilježja	Institucije vlasti	Civilno-opozicijski sektor
Socioprofesionalni status	F-omjer = 9,99	
Zaposleni	0	
Nezaposleni	0	
Učenici	+	
Studenti	-	
Obrazovanje oca	F-omjer = 23,12	F-omjer = 6,51
Osnovna škola	+	-
Škola za radnička zanimanja	+	0
Srednja škola	0	0
Viša škola	-	+
Fakultet i više	-	+
Obrazovanje ispitanika	F-omjer = 7,17	
Osnovna škola	+	
Industrijska/zanatska škola	0	
Srednja škola	-	
Viša škola, fakultet	0	
Rezidencijalni status	F-omjer = 14,82	F-omjer = 8,84
Selo	+	0
Mali grad	0	0
Veliki grad	0	+
Zagreb	-	+
Regionalna pripadnost	F-omjer = 13,10	
Sjeverna Hrvatska	0	
Središnja Hrvatska	0	
Istra i Primorje	-	
Istočna Hrvatska	+	
Dalmacija	0	
Zagreb	-	
Religijska samoidentifikacija	F-omjer = 40,23	
Religiozni	+	
Neodlučni	-	
Nereligiozni	-	
Stranačka preferencija	F-omjer = 36,19	F-omjer = 5,93
HDZ	+	-
HSS	0	-
HSLS	0	0
HSP	0	-
LS	-	+
SDP	-	+
Neodlučni	0	0

Legenda: - = ispod zajedničkog prosjeka; 0 = u zajedničkom prosjeku; + = iznad zajedničkog prosjeka

Prema rezultatima, faktor institucije vlasti iznadprosječno je zastupljen u ispitanika s nižim obrazovanjem (učenici sa završenom osnovnom školom), čiji roditelji imaju niže obrazovanje, žive u selu u ratom pogođenim područjima (Istočna Slavonija), religiozni su i pristaše HDZ-a (opetujemo, tada vladajućoj stranci). Ispodprosječno ga prihvaćaju potomci obrazovanih roditelja (srednja škola), koji žive u urbanoj sredini (Zagreb) i razvijenijim dijelovima Hrvatske (Istra i Primorje), koji su nereligiozni ili neodlučni u pogledu vlastite religioznosti te koji preferiraju socijaldemokratsku i liberalnu političku opciju. Ispitanici koji preferiraju civilno-opozicijski sektor nešto su manje diferencirani. Ovaj faktor iznadprosječno zastupaju ispitanici visokoobrazovanih roditelja, s izrazito urbanim *backgroundom* (žive u velikim gradovima i Zagrebu) te pristaše LS-a i SDP-a. Suprotno tome, ispodprosječno ga prihvaćaju ispitanici čiji su roditelji niskog obrazovanja (osnovna škola) te pristaše HDZ-a i HSS-a.

Kad je riječ o diskriminacijskoj snazi promatranih varijabla, bjelovidno je da obrazovanost oca i mjesto stanovanja (ruralno-urbani milje), te stranačka preferencija diferenciraju mlade na objema latentnim dimenzijama, što upućuje na njihov konzistentniji utjecaj. Stupanj obrazovanja ispitanika, socioprofesionalni status, te regionalna i religiozna pripadnost dodatno su značajne za ispitanike sklonije institucijama vlasti. Ti nalazi upućuju na zaključak da su institucije vlasti jamcem ostvarivanja ljudskih prava u većoj mjeri doživjeli sociokulturno slabije kompetentni ispitanici i time iskazali općenito veće povjerenje u te institucije. Istodobno, oni koji se po nizu obilježja mogu prepoznati kao sociokulturno kompetentnija mladež, iskazali su znatno veću kritičnost spram institucija vlasti i time pokazali i veće nepovjerenje u njih.

4. Zaključne napomene

Iako su ljudska prava i njihovo kršenje stalna tema u suvremenosti, istraživanja stavova građana o tome znatno su malobrojnija, a u Hrvatskoj ih jedva ima. Ova je analiza jedan su od početnih uvida u ta složena i, za razvoj demokratskog društva, vrlo važna pitanja.

Ukupno uzevši, prema rezultatima našeg istraživanja devet desetina mladih u Hrvatskoj poštivanje prava čovjeka drži vrlo značajnim ustavnim načelom, tri četvrtine daje prednost slobodi i pravima pojedinca kao općoj vrijednosti, a dvije ih petine ističe osiguranje individualnih prava i sloboda prioritetom hrvatske politike. Istodobno, mladi se gotovo ravnomjerno dijele na zadovoljne i one koji se kritički odnose prema poštivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj, kao i prema angažmanu tadašnje vlasti u njihovu ostvarivanju.

Rezultati analize pokazuju da je visoka preferencija ljudskih prava kao vrijednosti zanemarivo uvjetovana sociodemografskim i sociostrukturnim obilježjima ispitanika, ali jest pod utjecajem političkog opredjeljenja mladih. To upućuje na zaključak da vrednovanje ljudskih prava nije odveć povezano sa standardnim socija-

lizacijskim čimbenicima i procesima, nego više sa strukturom političke svijesti iskazanom stranačkim opredjeljenjem.

Analiza je također pokazala da mladi visoko prihvaćaju ljudska prava kada se o njima govori izričito i na načelnoj razini, a da u slučaju konkretnim životnim okolnostima pokazuju znatno veće nepoznavanje zbilje i međusobno nesuglasje. Stanovita nedosljednost u odnosu spram ljudskih prava kao društvene vrednote i prakse otvara pitanja i razumijevanja ljudskih prava i stvarnog interesa mladih za tu problematiku. U prilog tome govori i podatak o vrlo skromnom angažmanu mladih u udrugama za zaštitu ljudskih prava, te razmjerno veliki postotak onih koji ne mogu procijeniti poštuje li se i koliko ljudska prava u njihovoj zemlji.

Najznakovitije je, dakle, što su mladi, za razliku od deklarativna i homogenog prihvaćanja ljudskih prava kao vrijednosti (gdje dosljedan utjecaj ima samo stranačka opredijeljenost), u ocjeni njihova ispunjenja izrazito diferencirani. Nalazi jasno upućuju na tendenciju da socijalna kompetencija mladih i naklonost lijevome političkom opredjeljenju pogoduju razvijanju veće osjetljivosti spram potrebe oživotvorenja demokratskih načela (među njima i ljudskih prava i sloboda) u društvenoj i političkoj praksi.

Naposljetku, valja ponoviti kako ljudska prava i slobode danas čine općepriznate međunarodne standarde i kriterije demokracije suvremenog društva i njegovih institucija. Utoliko je odnos spram njih važan indikator demokratske strukture svijesti i pretpostavka demokratskog djelovanja, čiju se važnost osobito ističe kada su u pitanju mladi u nekoj tranzicijskoj zemlji. Iako naši podaci potvrđuju na visok stupanj prihvaćenosti vrijednosti ljudskih prava i sloboda među mladima, iskazana odstupanja upućuju na potrebu dodatnog djelovanja u njihovu motiviranju i izobrazbi o ljudskim pravima, prije svega u školi.

Literatura

1. Baranović, Branislava (2000.): »Slika« žene u udžbenicima književnosti. – Zagreb : Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 182 str.
2. Bercis, Piere (2001.): Osloboditi prava čovjeka. – Zagreb : Politička kultura, 188 str.
3. Buerghental, Thomas (1997.): Međunarodna ljudska prava. – Zagreb : Helsinški hrvatski odbor; Budapest : Constitutional and Legislative Policy Institute, 350 str.
4. Ilišin, Vlasta (2002): Mladi i politika. – U: Vlasta Ilišin i Furio Radin (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. – Zagreb : Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, str. 155-202.
5. Ilišin, Vlasta; Radin, Furio (ur.) (2002.): Mladi uoči trećeg milenija. – Zagreb : Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 355 str.
6. Jurišić, Ksenija (1999.): Globalizacija i ljudska prava. – *Politička misao*, Zagreb, 36 (1999) 1: 70-82.
7. Kalanj, Rade (1996.): Moć i nemoć ljudskih prava. – *Socijalna ekologija*, Zagreb, 5 (1996) 1: 47-63.

8. Kasapović, Mirjana (ur.) (2002.): Hrvatska politika 1990-2000. – Zagreb : Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 366 str.
9. Levin, Leah (1996.): Human Rights: Questions and Answers. – Paris : UNESCO Publishing, 147 p.
10. Matulović, Miomir (1996.): Ljudska prava: uvod u teoriju ljudskih prava. – Zagreb : Hrvatsko filozofsko društvo, 283 str.
11. Miller, L. William; Timpson, A. May; Lessnoff, Michael (1996.): Political Culture in Contemporary Britain. – Oxford : Clarendon Press, 510 p.
12. Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava (1999.). – Zagreb : Vlada Republike Hrvatske – Nacionalni odbor za obrazovanje o ljudskim pravima, 54 str.
13. Pogany, Istvan (ed.) (1995.): Human Rights in Eastern Europe. – Aldershot : Edward Elgar Publishing Ltd., 255 p.
14. Prpić, Ivan; Puhovski, Žarko; Uzelac, Maja (ur.) (1990.): Leksikon temeljnih pojmova politike. – Zagreb : Školska knjiga, 291 str.
15. Radin, Furio (2002.): Vrijednosne hijerarhije i strukture. – U: Vlasta Ilišin i Furio Radin (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. – Zagreb : Institut za društvena istraživanja u Zagrebu ; Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, str. 47-78.
16. Robertson, A. H.; Merrills, J. G. (1996.): Human Rights in the World. – Manchester : Manchester University Press, 355 p.
17. Sinopoli, C. Richard (ed.) (1997.): From Many, One. Readings in American Political and Social Thought. – Washington, D.C. : Georgetown Press, 448 p.
18. Šiber, Ivan (1998.): Osnove političke psihologije. – Zagreb : Politička kultura, 377 str.
19. Ustav Republike Hrvatske (1991.). – Zagreb : Informator, 87 str.
20. Villey, Michel (2002.): Pravo i prava čovjeka. – Zagreb : Disput, 158 str.
21. Vujčić, Vladimir (2001.): Politička kultura demokracije. – Osijek : Pan liber, 396 str.

Branislava Baranović
Vlasta Ilišić
Institute for Social Research in Zagreb, Zagreb, Croatia

Youth and Human Rights In Croatia

Summary

This paper analyzes certain dimensions of the relation of Croatia youth towards human rights. The analysis is based on the results of an empirical research conducted in 1999 on a representative sample of 1700 young people, aged 15 to 29, from the entire Croatian territory.

The results point to the fact that human rights and freedoms represent a very significant social value for the greater part of the young. When looking at the realization of human rights and freedoms as a political goal, the support of the youth is twice smaller, which is partially the effect of the pressure caused by some other great problems, the solution of which is of a higher priority. The greatest dissent was registered in regards of the perception of the respect for human rights and freedoms in Croatia, because the young people had evenly split into the satisfied and the dissatisfied, with a quarter of those which can not evaluate the status of human rights in our country. Finally, the young estimate that the contribution of the observed institutions of government and civil society organizations to the realization of human rights is relatively satisfactory.

The obtained point to the dominant influence of political orientation (mediated through party preference) on the formation of the young people's attitudes toward human rights and freedoms. At that, there are two clearly defined subgroups of youth: on the one side, there are the supporters of the socio-democratic and liberal parties, mostly from higher social background, which were more critically disposed toward the realization of human rights in Croatia and addressed the responsibility for that conditions to the institutions of government (perceiving, at the same time, the positive contribution of the civil society-opposition sector); on the other side, there are the sympathizers of right-wing political parties, coming most often from lower social background, which were mostly satisfied by the respect for human rights and, at the same time, thought the contribution of the institutions of government has been positive.

Key words: young people, human rights and freedoms, political culture, democratic political and social order, political orientation, Croatia.

Received on: 17th May 2004

Accepted on: 26th July 2004

Branislava Baranović

Vlasta Ilišin

Institut de Recherche sociale à Zagreb, Zagreb, Croatie

Les jeunes et les droits de l'homme en Croatie

Résumé

Cette contribution est une analyse de certaines dimensions de l'attitude des jeunes de Croatie à l'égard des droits de l'homme. L'analyse est basée sur les résultats d'une recherche empirique réalisée en 1999 sur un échantillon représentatif de 1700 interrogés âgés de 15 à 29 ans.

Les résultats de la recherche indiquent que pour la grande majorité des jeunes les droits et libertés de l'homme ont une valeur générale très importante. Lorsqu'il est question de la réalisation des droits et libertés de l'homme en tant qu'objectif politique, le soutien des jeunes est deux fois moindre, ce qui est, en partie, la conséquence de la pression d'autres grands problèmes dont la solution est prioritaire. La plus grande divergence a été constatée dans la perception du respect des droits et libertés de l'homme en Croatie; en effet, les jeunes sont divisés, et ce également en satisfaits et insatisfaits, avec 25% de ceux qui ne peuvent pas évaluer le statut des droits de l'homme en Croatie. A la fin, les jeunes estiment que la contribution des institutions des autorités et des associations civiles observées à la réalisation des droits de l'homme est relativement satisfaisante.

Les résultats confirment l'influence prédominante de l'orientation politique (intervention en fonction de la préférence du parti) sur la formation des attitudes à l'égard des droits et libertés de l'homme. Là encore, les jeunes sont nettement divisés en deux sous-groupes: d'un côté les tenants des partis social-démocrate et libéral, généralement des couches sociales supérieures, qui étaient critiques en ce qui concerne la réalisation des droits de l'homme en Croatie et en attribuent la responsabilité aux institutions du gouvernement (tout en percevant dans le même temps la contribution positive du secteur civil de l'opposition), et, de l'autre côté, les sympathisants des partis politiques de droite, le plus souvent des classes sociales inférieures, lesquels étaient généralement satisfaits quant au respect des droits de l'homme et qui ont évalué positivement la contribution des institutions du gouvernement.

Mots-clés: jeunes, droits et libertés de l'homme, culture politique, ordre démocratique, politique et social, orientation politique, Croatie.

Reçu: 17 mai 2004

Accepté: 26 juillet 2004